

Маркіна І. А.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії*

Аксюк Я. А.

*аспірант
Полтавської державної аграрної академії*

Markina I. A.

*doctor of economic sciences, professor,
head of department of management,
Poltava state agrarian academy*

Aksyuk Ya. A.

*Postgraduate student,
Poltava State Agrarian Academy*

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЗЕРНОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. Проаналізовано стан та передумови розвитку підприємств зернопереробної галузі України. Стабільне та ритмічне забезпечення технологічного процесу зернопереробки сировинним зерном у необхідній кількості та необхідної якості визначено головною передумовою ефективного розвитку зернопереробних підприємств. Сформульовано основні завдання маркетингової діяльності зернопереробних підприємств у системі закупівлі та постачання сировини: формування та розвиток механізмів оцінки стану наявних й потенційних ринків зерна; дослідження їхнього впливу на діяльність; прогнозування змін та вироблення ефективних засобів програмування необхідних змін.

Ключові слова: управління, розвиток підприємств, зернопереробна галузь, аналіз, маркетинг.

Вступ та постановка проблеми. Однією з головних цілей держави є забезпечення продовольчої безпеки України як основи існування та розвитку соціуму. У Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки відзначено, що продовольча безпека існує, коли всі люди завжди мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечного та поживного продовольства для задоволення своїх дієтичних потреб і харчових переваг для ведення активного і здорового життя [3]. Саме тому галузь переробки зерна грає провідну роль, виступаючи ефективним посередником між початковою ланкою виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами та кінцевими споживачами таких соціально значущих продуктів, як борошно та крупи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан зерновиробництва як основи ефективного розвитку зернопереробних підприємств характеризується посиленням конкурентного середовища через посилення експортної активності України на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Ці обставини створюють додаткові складнощі сировинно-закупівельної діяльності зернопереробки, передусім у сфері цінової конкуренції.

Стримуючим чинником, який у певному сенсі грає на користь внутрішнього ринку сировинного зерна, є посилення жорсткості стандартизації та сертифікації з боку європейських учасників ринку [2; 7; 8].

Україна – один із провідних світових виробників зерна, експортний напрям комбікормів тут є перспективним, адже торгувати продукцією з доданою вартістю вигідніше, ніж сировиною. Проте жорстка конкуренція на світових ринках висуває нові вимоги до якості продукції і контролю на всіх стадіях виробничого процесу, вимагає від українських виробників випуску продукції, що відповідає міжнародним вимогам та стандартам. Сьогодні вони все уважніше придивляються до міжнародного ринку,

маючи сильну мотивацію відповідати міжнародним вимогам до безпеки кормів.

Під час порівняння різних систем менеджменту для виробників кормів, добавок і преміксів багато експертів підкреслювали, що нині найбільш затребуваною і всеохоплюючою системою сертифікації кормів є голландська система GMP+ [11]. Її загальногалузевий підхід стимулює всі підприємства кормовиробництва працювати за єдиними стандартами. Основний принцип GMP+ означає, що всі компанії в ланцюжку виробництва і поставок беруть на себе відповідальність щодо контролю безпеки кормових продуктів, які вони постачають, або послуг, які вони надають. Дотримуючись такого принципу, система сертифікації кормів GMP+ включає в себе документи з описом стандартів на продукцію та вимог до різних кормових продуктів: комбікорму, компонентів, преміксів і кормових домішок та їх виробництва [10]. Існують також виробничі стандарти, які застосовуються на різних стадіях ланцюжка кормовиробництва починаючи з отримання на полі, обробки та переробки, торгівлі, транспортування автотранспортом, залізницею, внутрішнім або морським водним шляхами аж до зберігання та відвантаження.

Нині партнерами GMP+ International є 30 торгових асоціацій та харчових компаній, що представляють сферу кормовиробництва, тваринництва, а також переробку промисловість продуктів тваринного походження у різних країнах світу.

Впровадження міжнародного стандарту щодо забезпечення безпеки кормів GMP+ на українських комбікормових підприємствах стане перепусткою для реалізації продукції на міжнародному ринку. Нині за даною системою сертифіковано понад 12,6 тис. підприємств у 65 країнах, у тому числі 33 в Україні. Ця цифра неухильно зростає [11]. При цьому близько половини з них виробляють компоненти для комбікормової галузі.

Зазначимо, що деякий регламентний зазор у сертифікації зерна створює відповідні конкурентні передумови внутрішньої переробки зерна [12]. Проте критичне зниження якісних показників зерна також негативно впливає на ефективний розвиток вітчизняної переробки, тому контроль якості зернової продукції, що є сировиною для зернопереробних підприємств, є актуальним і надзвичайно важливим завданням закупівельного маркетингу зернопереробних підприємств.

Метою даної роботи є аналіз стану та передумов розвитку підприємств зернопереробної галузі України.

Результати дослідження.

Борошномельний сектор – один із найбільш соціально значущих в агропромисловому комплексі України. За даними Держкомстату, щорічна потреба України в продовольчому зерні, зокрема для виробництва хліба і хлібобулочних виробів, оцінюється від 5,7 до 7 млн. т. Не дивно, що на державних підприємствах виробляється понад 20% загального обсягу борошна. За даними агентства AR-group, у трійку лідерів галузі входять Держрезерв України, ДПЗКУ і холдингова компанія «Хліб Києва» [1].

Щодо динаміки розвитку борошномельного сектору за останні роки (рис. 1), то 2015 р. ознаменувався скороченням виробництва пшеничного борошна на 16%, або на 380 тис. т, порівняно з попереднім роком.

Всього промисловими підприємствами було вироблено 2,02 млн. т пшеничного борошна. Скорочення виробництва пов'язане зі зменшенням попиту на внутрішньому ринку, викликаний зменшенням населення країни та зниженням купівельної спроможності громадян. Так, якщо в 2013 р. було вироблено 2 565 тис. т борошна та 1 561 тис. т хліба, то в 2014 р. – 2 358 та 1 357 тис. т, а в 2015 р. – вже 2 167 та 1 281 тис. т відповідно. Тенденція скорочення виробництва борошна в Україні, домінуюча в останні роки, продовжилася і в 2017 р. За 12 місяців 2017 р. в Україні вироблено близько 1 937 тис. т пшеничного борошна, що на 11,4 тис. т менше, ніж у 2016 р., коли було вироблено 1 949 тис. т, і на 230,4 тис. т менше, ніж у 2015 р. Щодо географії виробництва борошна, то абсолютним лідером із виробництва борошна у 2015 р. стала Харківська область – там було вироблено 324,2 тис. т борошна на 33 млинах. На другому місці – Вінницька область (195,8 тис. т, 78 млинів), на третьому – Дніпропетровська (165,5 тис. тон борошна, 55 млинів). Далі йдуть Київська, Черкаська, Одеська та Сумська області (рис. 2).

У 2017 р. в Україні налічувалося близько 359 борошномельних підприємств з урахуванням мінімальних обсягів виробництва борошна (від 1 т). Підприємств, які виробили офіційно протягом року більше 1 тис. т борошна, – 141. Підприємств, які виробили протягом року 12 тис. т і більше, тобто в середньому виробляли не менше 1 тис. т на місяць, – усього 39 (табл. 1). За офіційними даними, великі борошномельні підприємства виробляють близько 45% борошна від загального виробництва. У країні також активно працює величезна кількість приватних міні-млинів,

сукупна потужність яких, на думку незалежних експертів, дає змогу покрити потреби вітчизняного ринку борошна.

За даними асоціації «Спілка «Борошномели України» [9], десять найбільших виробників видали на ринок 44,3% всього обсягу борошна, виробленого в Україні за 2017 рк. Частка цієї десятки зросла майже на 5% порівняно з 2016 р. Особливо помітний ріст продуктивності у ТОВ «Хмельницьк Млин» – у два рази відносно 2016 р. і Вінницького КХП № 2 – майже в два рази відносно 2015 року. Проведена реконструкція і збільшення потужності дали свої результати. Як і маркетингова політика підприємств, завдяки якій збільшення потужності реалізувалося в зростанні продажів як в Україні, так і на експорт.

КХП «Тальне», Куліндорівський і Новопокровський КХП повернули свої звичайні обсяги переробки після спаду 2016 р. Водночас філія ДПЗКУ «Кролевецький КХП» ці обсяги зменшила майже на 20%, урахувавши кризову ситуацію у корпорації.

ПАТ «Аграрний фонд», не маючи власних переробних потужностей, із року в рік виробляє майже сьому частину всього українського борошна. Обсяги переробки багатьох млинів містять велику частину замовлень саме цієї високо-ефективної державної структури. Підтвердженням оцінки ПАТ «Аграрний фонд» як «високо-ефективної структури» є показники обсягів переробки ПАТ «ДПЗКУ». Це державна структура в тому числі займається й виробництвом борошна на своїх виробничих потужностях і має штат працівників у 20 разів більше, ніж Аграрний фонд.

Щодо головних тенденцій розвитку галузі, то з 2013 р. борошномели намагаються збільшити частку борошна, яке йде на експорт (рис. 3). За даними профільного міністерства, з початку 2016/17 МР Україна експортувала 134,2 тис. т борошна, що на 12,3 тис. т перевищує показник аналогічного періоду минулого року.

Структура розподілу борошна в Україні загалом демонструє тенденцію зниження внутрішнього споживання в середньому на 9% щорічно. Водночас можна спостерігати щорічний приріст експорту в середньому на 19%.

За 2017 р. обсяг експорту становив 443,1 тис. т. У 2016 р. з України експортовано 369,6 тис. т борошна, а в 2015 р. – 305 тис. т. Якщо ж порівнювати з обсягом експорту 2014 р., то можна сказати про експортний прорив борошномелів. Якщо така динаміка збережеться, то про-

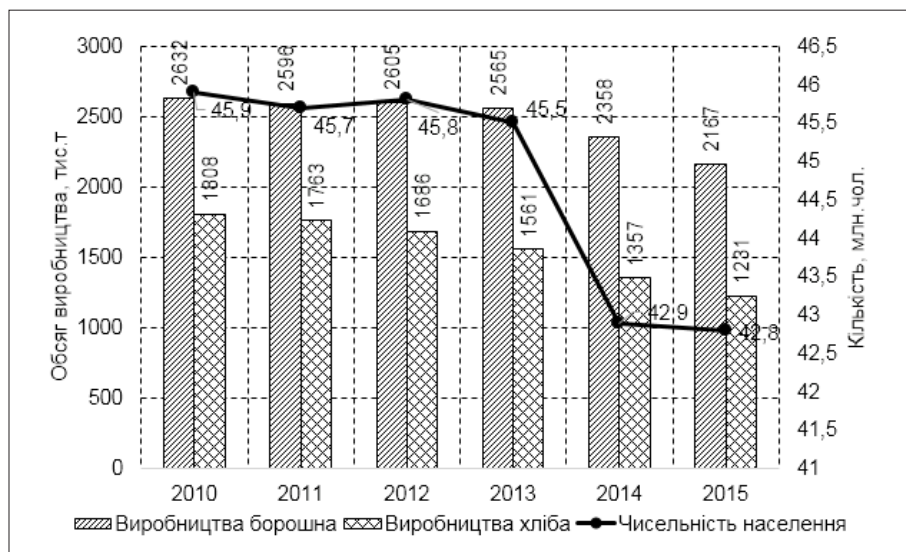

Рис. 1. Виробництво борошна і хліба та чисельність населення України, 2010–2015 рр.

гноз нового рекорду за маркетинговий рік у 450 тис. т виявиться вірним. І будуть перевиконані попередні прогнози міжнародних експертів, які передбачали експорт на рівні 550 тис. т у пшеничному еквіваленті (412,5 тис. т у чистому продукті). Незадоволений попит на українське борошно, який спостерігався на ринку в останні роки, дає результат. Логістичні проблеми, пов'язані з нестачею рухомого складу і контейнерів, які вважалися чинником, що стримує експорт, були подолані. Крім того, багато виробників зуміли подолати наявні організаційні проблеми на своїх підприємствах, які заважали їм збільшувати відвантаження товару на експорт.

Дещо змінився список основних експортерів. На першому місці втрималася Державна продовольча зернова корпорація України, трохи потіснивши Новопокровський КХП, звідки основний експорт у жовтні здійснювало пере-

важно ТОВ «Новаагро». Втрималася в середині десятки «Губернія-2009». 102 тис. т, або 80,5% всього чотири-місячного експорту, відвантажили 10 з 67 підприємств, що експортували у цьому періоді. Лідер відвантажень за результатами чотирьох місяців – ПАТ «ДПЗКУ». У ТОП-10 присутні постійні члени: КХП «Тальне», «Вінницький КХП № 2», ТОВ «Енліл», ДП «Новопокровський КХП», ТОВ «Південьмлин».

Щодо цінової ситуації, що супроводжує зміни в борошномельній зернопереробці, то якщо порівнювати ціни з 2016 р., вони дещо зросли. Особливо було помітне зростання цін наприкінці року, коли середньомісячна ціна становила 208–210 USD/т. Водночас спостерігається значне відставання від цін 2015 р., й особливо 2014 р. Передусім це пов'язано зі світовою тенденцією. Але водночас і національні виробники зменшили рентабельність экс-

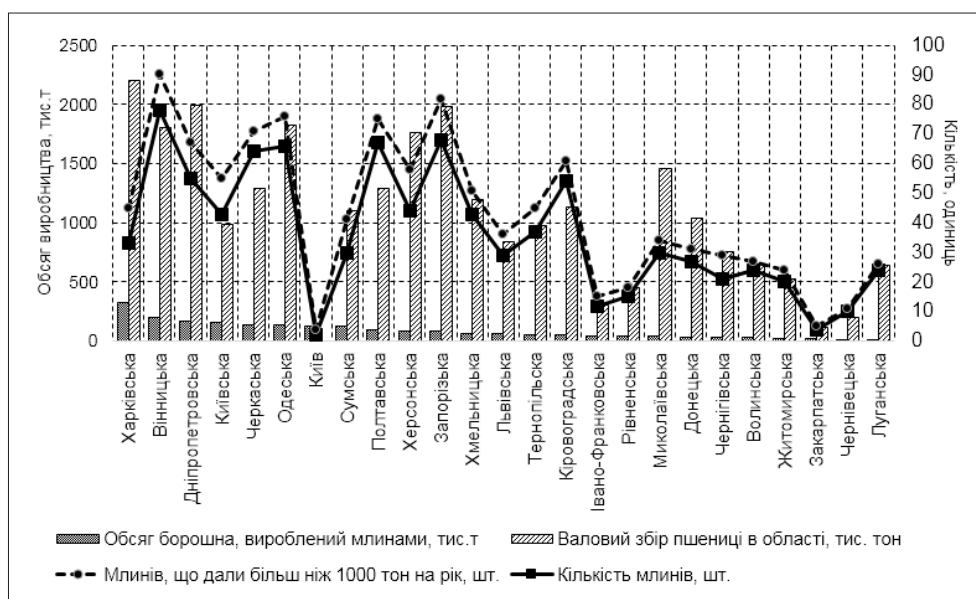

Рис. 2. Обсяги виробництва борошна та кількість млинів в Україні за областями в 2015 р.

Таблиця 1

Десятка лідерів борошномельної галузі України

№	Зернопереробне підприємство	Вироблено борошна, т		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	Вінницький КХП	83851	145853	151496
2	Столичний млин	115750	115575	117637
3	ДП «Новопокровський КХП»	117992	100096	116758
4	Дніпромлин	96844	106741	114411
5	Рома ПКФ	63832	72921	77596
6	КХП «Тальне»	81840	58787	74303
7	Хмельницьк-Млин	32286	31615	63659
8	Куліндоровський КХП	57800	45951	58225
9	Кролевецький КХП	46879	59414	49093
10	Вінниця-Млин	29429	35613	35027
	Разом десятка лідерів галузі, тон	726503	772566	858205
	Частка підприємств – лідерів галузі, %	33,52	39,65	44,3
	ПАТ «Аграрний фонд»	282928	245010	259408
	Частка ПАТ «Аграрний фонд»	13,05	12,57	13,39
	ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» (ПАТ ДПЗКУ)	155201	131343	133954
	Частка ПАТ ДПЗКУ	7,16	6,74	6,91
	Разом в Україні	2167474	1948487	1937053

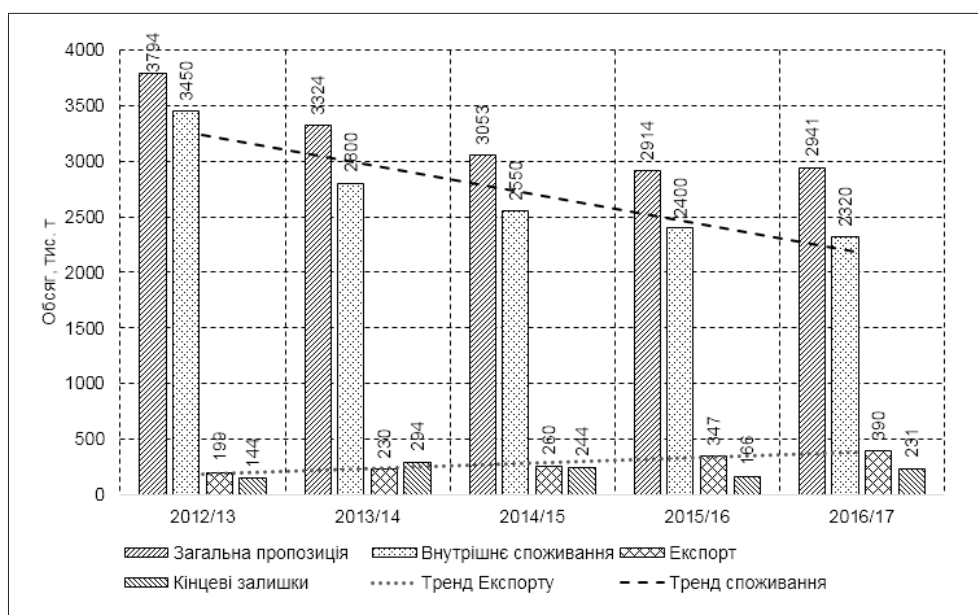

Рис. 3. Структура розподілу борошна в Україні

портних операцій. Цей чинник виявився вирішальним для різкого зростання обсягів відвантаження. Як і раніше, українське борошно за відсутності відмінностей за якістю від основних світових експортерів приваблює покупців у першу чергу ціною (рис. 4).

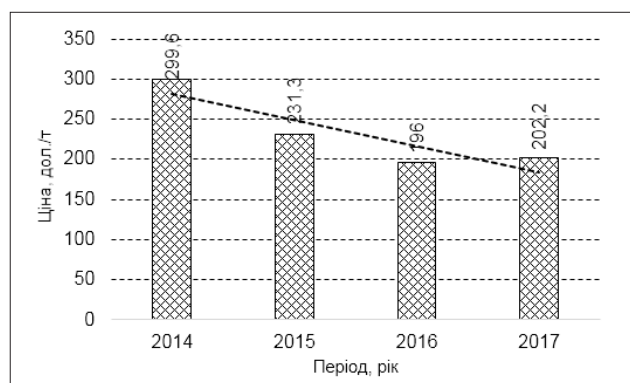

Рис. 4. Динаміка закупівельних цін на борошно в Україні за 2014–2017 рр.

Така ситуація не зможе зберігатися вічно. Зростають ціни на енергоносії. Вже явно помітний дефіцит кадрів, який змушує піднімати зарплати. Цей дефіцит зумовлений як виїздом працездатного населення за кордон, так і небажанням молоді йти працювати на виробництво, зокрема

на борошномельні підприємства. У зв'язку з високим попитом на пшеницю з білком 12,5%+ зростає ціна на пшеницю II класу. I, як зазвичай, у період зростання ціни сільгоспвиробники стримують продажі, що, своєю чергою, призводить до подальшого підвищення ціни. Ціна на борошно має тенденцію до підвищення. Як показала практика, розумне підвищення цін минулих місяців не призвело до зменшення відвантажень, адже вони виявилися найменшими серед усіх основних світових експортерів борошна. Аналогічні тенденції демонструє дещо інший, але пов'язаний із борошномельним, сектор зернопереробки – круп'яне виробництво: споживання круп, як і борошна падає, а виробництво поступово збільшується.

У цілому за 2017 р. виробники круп видали 206 758 т круп і готових продуктів на основі круп. Із них чистих круп – 148 040 т, готових продуктів (таких, як мюслі) – 58 718 т. Виробництво круп за 2017 р. порівняно з 2016 р. у середньому зросло на 2,6% завдяки зростанню виробництва вівсянки, гречки та круп інших видів. Випуск вівсянки виріс більше ніж на 52%. Інші види круп відчувують спад, як показано в табл. 2.

Складно провести порівняння з попередніми роками, оскільки за кожний період трохи змінювалися статті, які відображаються у державній статистиці. Однак відомо, що в 2015 р. було вироблено 281 269 т борошна і круп та 21 058 т готових продуктів із різних круп. Чистої крупы враховано 42 294 т. Обсяг реалізованої продукції в 2017 р. порівняно з попередніми роками значно зріс (наприклад,

Таблиця 2

Виробництво круп'яної продукції в Україні в 2011–2017 рр., т

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості	Період, рік						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Крупи вівсяні	1536	729	3898	1708	2219	3607	5505
Крупи пшонані	13892	15884	18961	12730	15055	19589	18218
Крупи гречані	65195	69265	84330	87664	66876	53809	54509
Крупи кукурудзяні	88546	72218	76742	60906	60864	63507	52647
Крупи ячні	11181	10366	11866	14411	11218	10023	8179
Крупи перлові	6128	7280	10406	8488	7643	9359	7918

на 80% порівняно з 2014 р.). Найбільше зросло виробництво в Одесі, Дніпрі, Чернігові та Тернополі. Зниження обсягів відбулося в Херсоні, Черкасах, Сумах, Харкові.

Середні ціни на основні крупи в 2017 р. змінювалися залежно від виду. Пшенична крупа зросла з 8 182 до 11 136 грн. за 1 т. Гречана крупа подешевшала з 22 345 до 15 014 грн. за 1 т. За даними статистики, пшоняна крупа – одна з найдешевших, гречана – одна з найдорожчих.

Цінова сегментація на ринку круп така:

- вагова – безіменна крупа, продається в оптовій тарі (25–50 кг) або розфасована ритейлерами;

- фасована – очищена крупа, розфасована в упаковки для роздрібною торгівлі, на упаковці вказуються виробник і бренд;

- з доданою вартістю – крупи в пакетиках, з домішками або пластивці, всі продукти проходять додаткову очистку та обробку, за рахунок чого зростає ціна.

Як і у виробництві борошна, значний вплив на круп'яну галузь має зовнішньоекономічна діяльність зернопереробників.

Основні регіони збуту українських круп – Азія і Африка. Експорт протягом 2017 р. зріс порівняно з 2016 р. на 26%. Хоча, якщо порівнювати з 2014 р., величина експорту знизилася на 24% (табл. 3).

Український експорт приріс у сезоні 2016/17 за рахунок кукурудзяної крупи, лідерами по закупках якої стали Єгипет та Ізраїль, наростивши імпорт у півтора рази, констатує «УкрАгроКонсалт» [7]. З'явилися поставки в Малайзію, Саудівську Аравію, яких раніше в числі наших покупців не було. За даними агентства маркетингових досліджень AR-group, у ТОП напрямків сумарного обсягу експорту всіх круп входять також Молдова, Нідерланди і Білорусь. Найбільшим імпортером українських круп у цілому стала Польща – закупівлі зросли до 1,7 тис. т (на 183%). Німеччина стала закупувати набагато менше, хоча роком раніше вона виступала основним споживачем.

Імпорт змінюється за тим же принципом, що й експорт. Порівняно з 2016 р. увезення круп в Україну зросло на 33%. Порівняно з 2014 р. імпорт зменшився на 30% (табл. 4).

Імпорт збільшився переважно завдяки ввезенню гречки. За рахунок цього й знизилася ціна на неї протягом 2017 р. Велика частина (82%) була завезена з Росії, а решта – з Казахстану.

Таким чином, нинішнім круп'яним виробництвом керує зовнішній попит, а він, своєю чергою, пов'язаний із глобальними процесами – ростом споживання в країнах Азії та Африки. Цей ринок значний за потенціалом. Особливо перспективні там крупи з високобілкової пшениці і бобових. На внутрішньому ринку країни аграрії відзначають зростаючий попит на бобові, зокрема на нут і сочевицю.

Крім продовольчого використання зерна, значний інтерес для розвитку підприємств, зайнятих зернопереробкою, має виробництво комбікормів, яке зростає. Це пов'язано як зі зростанням обсягів зерна, сої і соняшнику, поголів'я худоби, так і з орієнтацією на великі тваринницькі господарства і холдинги, на вдосконалення раціонів, спрямоване на підвищення продуктивності тварин і птиці. Свинарство і птахівництво – ключові споживачі і рушійна сила розвитку українського комбікормового виробництва. Сьогодні в Україні близько 120 підприємств, які спеціалізуються на виробництві кормів. Із них 40–45 підприємств потужністю від 20 до 200 тис. т готової продукції на рік повністю незалежні, інші є частинною вертикально інтегрованих холдингов. Загальні потужності українських комбікормових підприємств оцінюються в 12–15 млн. т на рік. Сумарний підсумок 2017 р., за даними Держстату (з урахуванням преміксів, але без обліку виробництва борошна та гранул з люцерни), – трохи більше 6 млн. т. Це найгірший результат за сім останніх років (найкращий результат за підсумками 2014 р. – понад 6,8 млн. т). Держстат зафіксував зниження обсягів виробництва: обсяг виробництва кормів для свиней зменшився на цілих 13%, корми для птахів – на 0,5%. Та й виробництво кормів для ВРХ збільшилося лише по відношенню до 2016 р., коли обсяг виробництва комбікормів для ВРХ різко зменшився – на 21%. Порівняно з показниками попередніх шести років виробництво кормів і у цій номінації знизилася. Для порівняння: у період із 2012 по 2016 р. виробництво кормів для ВРХ в Україні зберіглося на рівні 720 тис. т.

Тенденції на українському ринку дисонують з глобальними трендами. І світовий та європейський ринки комбікормів, навпаки, розширюються. У 2016 р. виробництво комбікормів у світі вперше перевищило 1 млрд. т. У 2017 р., за даними Alltech Global Feed Survey (понад 30 тис. комбікормових заводів у 144 країнах світу), виробництво кормів у світі досягло позначки 1,016 млрд. т.

За даними Європейської асоціації виробників комбікормів (FEFAC), 28 країн Євросоюзу в 2017 р. виробили близько 156,7 млн. т комбікормів, що на 0,2% більше, ніж показник 2016 р. Хоча природа всіх коливань у виробництві комбікормів і на глобальному, і на українському ринку одна.

Як відомо, обсяг виробництва комбікормів відображає динаміку розвитку тваринництва. І в цьому відношенні на українському ринку комбікормів за останні роки нічого не змінилося. По-перше, на першому місці на ринку залишаються корми для птиці. На їхню частку нині припадає більше 60%, що пояснюється розвитком українського птахівничого ринку через зростання споживання м'яса птиці. На другому місці – корми для свиней (із тих же причин).

Таблиця 3

Експорт борошно-круп'яної продукції, тис. дол.

Код і найменування групи товару за УКТЗЕД	Період, рік			
	2014	2015	2016	2017
Борошно та крупи; солод; крохмалі; інулін	124589	118046	138661	181891
Готові продукти із зерна та зернових культур, борошна	390997	268257	212458	296404

Таблиця 4

Імпорт борошно-круп'яної продукції, тис. дол.

Код і найменування групи товару за УКТЗЕД	Період, рік			
	2014	2015	2016	2017
Борошно та крупи; солод; крохмалі; інулін	25120	14029	22109	32241
Готові продукти із зерна та зернових культур, борошна	169555	85705	88408	117842

По-друге, головними виробниками комбікормів в Україні залишаються великі агропромислові вертикально інтегровані холдинги (рис. 5). І, по-третє, на українському ринку комбікормів є значний резерв виробничих потужностей. Таким чином, нестабільність зростання обсягів виробництва пояснюється залежністю виробництва від рівня споживання з причини низького розвитку експорту. Споживання, своєю чергою, піддається сильному впливу сировинного чинника на ринок кормів. Цей вплив виражається прямою залежністю темпів зростання споживання кормів від зміни цін на сировину. У результаті зміна цін на сировину призводить до зміни темпів зростання споживання кормів і, як наслідок, до зміни темпів виробництва.

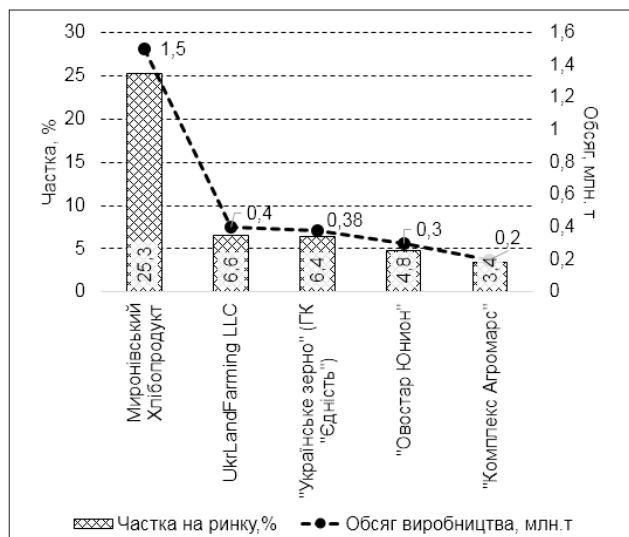

Рис. 5. Частка та обсяг виробництва комбікормів провідними українськими виробниками комбікормів у 2017 р.

Ефективність функціонування переробного сектору будь-якої галузі більшою мірою залежить від стану розвитку та перспектив сировинної галузі.

Так, найбільш затребуваними культурами під час виробництва комбікормів традиційно є кукурудза (788,2 тис. т), пшениця (133 тис. т) і ячмінь (32,9 тис. т) –

більше 99% у загальному обсязі промислової переробки. При цьому споживання кукурудзи в комбікормовому виробництві зростає, а пшениці й ячменю – скорочується. З 2010 по 2013 р. переробка пшениці на комбікорми знизилася з 867,7 тис. т до 471,7 тис. т, ячменю – з 150,7 тис. т до 94,6 тис. т. Однак використання кукурудзи збільшилася з 930,4 тис. т до 1 454,2 тис. т, тобто більше ніж на 56%. За останні п'ять років промислове виробництво комбікормів для ВРХ зросло на 13%, для свиней – на 31%, для птиці – на 4%.

Україна має достатній потенціал для заготівлі продовольчого зерна для виробництва борошна і круп. Найважливішими чинниками, які впливають на територіальне розміщення підприємств із виробництва зернопереробки, є споживачі й сировинні ресурси [8]. З 1990 р. і дотепер, за офіційною статистикою, виробництво борошна скоротилося майже в три рази (з 7,6 млн. т у 1990 р. до 2,5 млн. т у 2013 р.) [9]. Обсяги виробництва борошна за останні роки коливалися в межах 2,5–3 млн. т залежно від урожаю зернових (рис. 6).

Традиційно використовується широкий спектр зернових культур. Головна роль у продовольчому споживанні, звичайно, належить пшениці – 80%. Частки жита і гречки становлять приблизно 7% і 5% відповідно. На використання рису й кукурудзи в середньому припадає приблизно 3%. Споживання інших зернових і зернобобових культур на виробництво борошна і круп традиційно незначне й разом становить близько 4% [6]. Україна ставить рекорди за врожайністю та експортом зерна, а також у черговий раз побила власний рекорд з урожаю зернових культур. Згідно з даними Мінагропроду, за підсумками 2016/2017 маркетингового року (МР, липень 2016-го – червень 2017 р.) було зібрано 66 млн. т зерна проти 59,2 млн. т у попередньому сезоні. Із загального обсягу 28 млн. т становила кукурудза, 26 млн. т – пшениця і 9,4 млн. т – ячмінь. При цьому в докризовому 2013-му аграрії відвантажили у засіки 62,3 т, а в 2014-му – 63,8 т.

Основною причиною рекордного врожаю, за словами експертів, стали сприятливі погодні умови, які дали змогу суттєво збільшити виробництво ранніх зернових.

До позитивних чинників слід віднести збільшення частки продовольчої пшениці в загальному обсязі виробництва, що відбулося на якості українського експорту. Співвідношення продовольчої і фуражної пшениці в

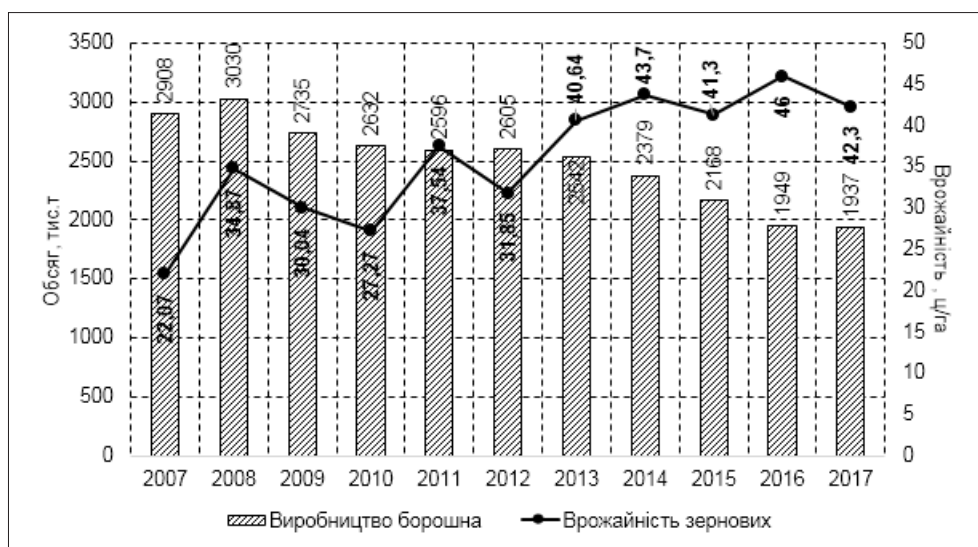

Рис. 6. Динаміка виробництва борошна в Україні за 2007–2017 рр.

структурі українського експорту і 2016/17 рр. становило 49/51 проти 43/57 роком раніше.

Високий урожай збирав не тільки Україна, що негативно позначилося на світових цінах на продовольство. Основною проблемою сезону стали низькі світові ціни внаслідок рекордного пропозиції від основних країн-виробників на тлі величезних світових перехідних запасів (рис. 7).

Гарна погода сприяла рекордним показникам урожайності. З одного гектара в середньому фермери збирали 42,1 ц пшениці, 27,3 ц жита і 66 ц кукурудзи. Але вітчизняні рекорди набагато нижче європейських показників. У Німеччині, наприклад, середня врожайність пшениці була практично в два рази вище – близько 79 ц на гектар. Як і в минулому сезоні, рослинництво було високорентабельним бізнесом. Згідно з даними Держстату, за підсумками 2016 р. середній показник рентабельності виробування зернових становив 37,8%. Це один із найвищих показників за останні 20 років.

Що стосується цін на зерно, то вони, як і раніше, знаходяться на багаторічному мінімумі. Найнижчі ціни на зернові були у вересні 2016 р. (близько \$160 за 1 т пшениці на умовах FOB) із подальшим подорожчанням навесні 2017 р. (у березні вартість 1 т пшениці доходила до \$185). До кінця сезону ціни встановилися на рівні \$178, що нижче навіть порівняно з попереднім сезоном. Експерти вважають, що пшениці за \$250–300 за 1 т (як у 2012/2013 рр.) в найближчі роки не буде, враховуючи профіцит пропозиції зернової групи, низьких цін на нафту й уповільнення зростання провідних економік світу.

З 2016/2017МР Україна змогла відновити рекордні показники постачань за кордон. Гарна погода дала змогу трейдерам вивезти з України близько 44 млн. т зернових (рис. 8). Зокрема, експорт пшениці становив 17,5 млн. т,

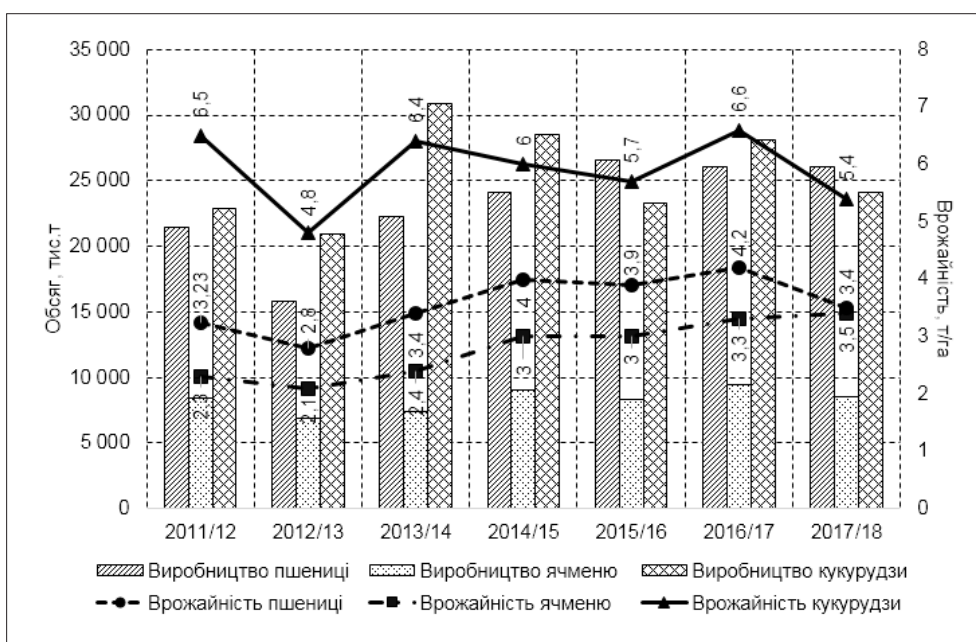

Рис. 7. Виробництво та врожайність основних зернових в Україні

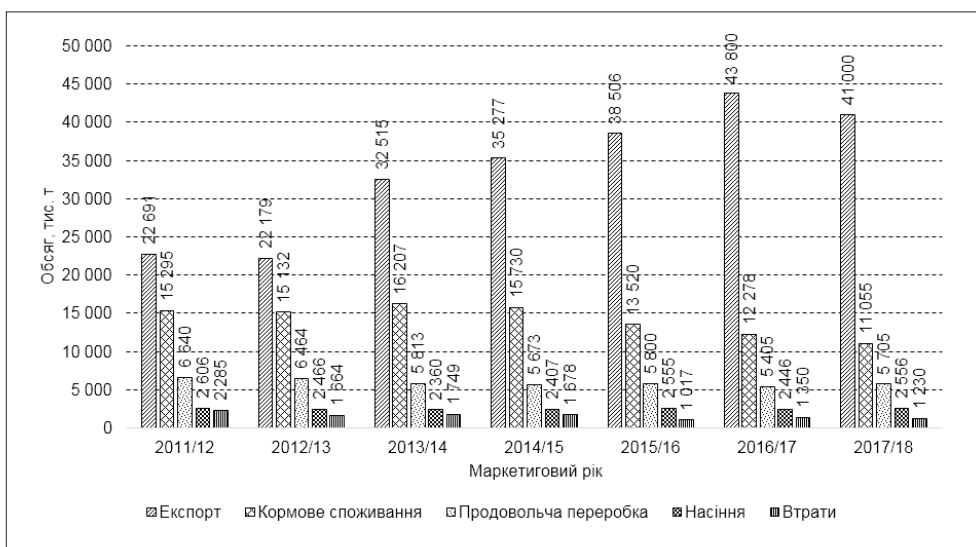

Рис. 8. Розподіл зернових в Україні за напрямками використання в маркетингових періодах

ячменю – 5,3 млн. т, кукурудзи – 20,7 млн. т. У минулому сезоні було експортовано 39,5 млн. т, у 2014/2015 р. – 34,8 млн. т, а в 2013/2014 р. – 32,3 млн. т. Експорт пшениці й ячменю також був рекордним. Окремо варто виділити жито: за низької рентабельності цієї культури Україна перетворилася з експортера жита в імпортера. За весь рік було експортовано всього 11,4 тис. т, а це вдвічі менше, ніж роком раніше. Зростають поставки за кордон не лише сировини, а й продуктів переробки, зокрема борошна в 2017/2018 МР було вивезено 402,9 тис. т.

Висновки. Головною передумовою ефективного розвитку зернопереробних підприємств є формування надійної основи зі стабільного та ритмічного забезпечення технологічного процесу зернопереробки сировинним зерном у необхідній кількості та необхідної якості. Основним завданням маркетингової діяльності зернопереробних підприємств у системі закупівлі та постачання сировини є формування та розвиток механізмів оцінки стану наявних й потенційних ринків зерна, дослідження їхнього впливу на діяльність, прогнозування змін та вироблення ефективних засобів програмування необхідних змін.

Список використаних джерел:

1. Аналіз ринку борошна в Україні. Офіційний сайт консалтингової компанії AR-group. URL: <https://ar-group.kiev.ua/vupolnennye-proekty/item/10-analiz-rynka-muki-v-ukraine-2015//>
2. Барилевич О.М. Ціноутворення на продукцію сільського господарства в умовах ринку. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2017. Вип. 260. С. 25–32.
3. Декларация Всемирного саммита по продовольственной безопасности. Принята на Всемирном саммите по продовольственной безопасности (Рим, 16–1 ноября 2009 г.). URL: http://www.un.org/ru/ocuments/decl_conv/declarations/summit2009_declaration.
4. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. Економічний часопис-XXI. 2014. № 9–10 (1). С. 45–48.
5. Мельник Л.Л. Зерновий комплекс України в аспекті експортних можливостей та державного регулювання. Агросвіт. 2013. № 4. С. 13–19.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт консалтингової компанії «УкрАгроКонсалт». URL: <http://www.ukragroconsult.com/news-main/pischevoe-proizvodstvo>.
8. Офіційний сайт Міністерства економіки. URL: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/economica/ukr/157.html>.
9. Офіційний сайт Спілки «Борошномели України». URL: <http://ukrmillers.com/statistika/virobnitstvo-boroshna-ta-krup-v-ukrajini-za-2017-18-mr>.
10. Ashmarina S, Zotova A. The system of marketing information management: development, assessment, improvement. Economic Annals-XXI. 2016. № 160(7–8). P. 51–55.
11. Cervenka P., Hlavaty I., Miklosik A., Lipianska J. Using cognitive systems in marketing analysis. Economic Annals-XXI. 2016. № 160(7–8). P. 56–61.
12. Danylenko A., Satyr L., Shust O. Price parity in the agricultural sector as a guarantee of the national food security. Economic Annals-XXI. 2017. № 164(3–4). P. 61–64.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ПРЕДПОСЫЛОК РАЗВИТИЯ ЗЕРНОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Аннотация. Проанализированы состояние и предпосылки развития предприятий зерноперерабатывающей отрасли Украины. Стабильное и ритмичное обеспечение технологического процесса зернопереработки сырьевым зерном в необходимом количестве и необходимого качества определены главной предпосылкой эффективного развития зерноперерабатывающих предприятий. Сформулированы основные задачи маркетинговой деятельности зерноперерабатывающих предприятий в системе закупки и поставки сырья: формирование и развитие механизмов оценки состояния имеющихся и потенциальных рынков зерна; исследование их влияния на деятельность; прогнозирование изменений и выработки эффективных средств программирования необходимых изменений.

Ключевые слова: управление, развитие предприятий, зерноперерабатывающая отрасль, анализ, маркетинг.

ANALYSIS OF THE CONDITION AND PRECONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE GRAIN PROCESSING INDUSTRY IN UKRAINE

Summary. The state and prerequisites of the development of enterprises of the grain processing industry in Ukraine are analyzed. Stable and rhythmic support of the technological process of grain processing with raw grain in the required quantity and the required quality is determined by the main prerequisite for an effective development of grain processing enterprises. The main task of the marketing activity of grain processing enterprises in the system of raw materials procurement and supply is defined. This task is related not only to the formation and the development of mechanisms for assessing the state of the existing and potential grain markets, but also the investigation of their impact on activities, and forecasting of changes, as well as the development of the effective tools for programming the necessary changes.

Key words: management, the development of enterprises, grain processing industry, marketing.